

Чедомир М. ЛУЧИЋ

ДРЖАВНО-ПРАВНА ВИЗИЈА ЦРНЕ ГОРЕ У ЛИЧНОСТИ И ДЈЕЛУ КЊАЗА НИКОЛЕ У ВРИЈЕМЕ ДОНОШЕЊА УСТАВА 1905. ГОДИНЕ

Као што се човјек, током овоземне пролазности, непрестано сазнајно дограђује и мијења тако је и са земљама и народима.

Те промјене у државотворном погледу ријетко кад пролазе без већих или мањих гибања (а каткад и потреса) који, уз све, ипак вуку у нешто ново, обично звано савршенијим.

Тако је и ова камена Гора Црна изницала из сеоско-катунских, руралних насебина¹ током вјекова, израстала и уобличавала се, да би тек крајем 19. и освитком 20. стољећа добила државно пунољетство².

Стасавајући кроз скоро непрестану борбу за ослобођење, племенски разбијени и територијално сабијени народ у Црној Гори трошио се у унутрашњим обрачунима као ријетко гдје (а сигурно нигдје у Европи тако јаким и опасним)³. Из тих разлога и није било лако (боље рећи, било је немогуће) увести у њој правни поредак, те начело правде и праведности успјешно провести. Зато су и пропадали покушаји њених господара да

¹ О географско-историјским околностима под којима се развијала Црна Гора (од Подловћенске до „Стегом” утврђене са краја 18. вијека) детаљније у књизи Ч. Лучића, *Црна Гора – географскоисторијске основе туризма*, „Стручна књига” Београд 1992. године. Књига је преведена и на пољски језик.

² Ч. Лучић, *Неки разлози каишњења парламентаризма у друштвеном животу Црне Горе*, Зборник радова Историјског института Црне Горе на тему, Парламентаризам у Црној Гори – историјски коријени и развој, књ. 4. Подгорица 1999. стр. 253-260.

³ О начину живота у племенском друштву Црне Горе у књизи: Ч. Лучић, *Власт и спољни утицаји у Црној Гори 1499-1851. године*, на више мјеста. Издавач, Филозофски факултет из Српског Сарајева – „Слобода” Чачак 2002.

је правно (коликогод) уобличи. У тим покушајима током 18. вијека, сагоријевали су и Данило Шћепчев, дијелом и Сава а посебно Василије⁴.

Само је, закратко, својеврсна варалица Шћепан Мали успио. Насилним методама увео је привремени ред а не и државни поредак⁵. Тако прође читаво стољеће државе без државног апарата и законодавних норми. Ипак, била је то држава у својеврсним (и нигдје таквим) специфичностима које је сурова реалност наметала.

Магловита представа претходних владика и господара о државном устројству Црне Горе јасно се оцртавала у визији севременика Петра Првог Петровића⁶. Његов, иако неостварени, Пројекат, нуђен Великој Русији (у којој су сви гледали заштитницу) представља за оно доба значајан искорак на путу државотворства⁷.

Нешто је настављао и велики геније, али не и такав господар, владика Петар II⁸. Управо, његова државотворна визија кретала се свеујединитељским координантама, од „Дунава до мора сињега”⁹.

Први књаз и династа Данило – Зеко Мали (а за Црногорце, како је и сам рекао, „већи од Ловћена”) прагматичније гледа на све¹⁰. У темпераментности ипак мијења планове. Државу види као земљу реда и закона али и себе као неограниченог и неприкосновеног господара.¹¹ По инер-

⁴ Покушаји владике Василија на стварању државе видљиви су посебно из његове, иначе варљиве књиге, *Историја Црне Горе*, Москва 1751. године.

⁵ Аутократска владавина самозванца Шћепана Малог могла је само привремено обздати племенске страсти Црногораца.

⁶ *Обишчи Законик Црне Горе и Брда*, иако није ни приближно поштован, био је значајан искорак на успостављању правног система Црне Горе, који је (као и читав процес развоја ове мале државице на вјечно немирном Балкану) ишао доста споро.

⁷ Петар Први понудио је Пројекат са детаљним образложењем руском цару тражећи њихов патронат над Црном Гором, али није наишао на одзив.

⁸ Петар II покушава да прилагоди временским политичким (како спољним тако и унутрашњим) приликама своју државотворну визију, али раскорак од замисли до реалног био је одвише велики.

⁹ Овај господар Црне Горе и Брда био је више свеујединитељски опсједнут. Показао се то нарочито у доба тзв. „европске” револуционарне 1848. године.

¹⁰ Општи земаљски законик, или чешће називан Данилов законик (донесен 1855. године) био је значајан искорак на стварању правног система Црне Горе и Брда.

¹¹ Можда је централизовање власти од стране Данила – Зека Петровића и било потребно у конкретним околностима, јер је требало разбити реликте племенског начина живота.

цији такав је, унеколико (посебно у каснијим годинама) и књаз Никола.¹² И док је својствено владоцима да у млађим годинама показују чвршћу руку током руковођења, Никола Мирков није имао разлога да буде такав. А и зашто би кад је у његово име, првих 7 година, главну ријеч имао отац му Мирко. Овај граховски „велики војвода” који је страшним поломом, харајући Куче, стравичношћу уздигао себе пред Црногорцима изнад Комова и није имао неке изванатарске визије.¹³ И као што се некад ситношићарцијски радовао што црче коњ сенатора Петра (синовљевог му та-ста) да не може дојавити на Цетиње, тако је сву власт (иако формално Николину) сводио на себе као водећег челника у личном спахилуку.

Овим му се не умањује историјска вриједност ратника за очување земље од освајача, али и потврђује да је није умιο чувати од себе самога. Ријеч је о закржљалим визијама и жељи да све заснива на сили и неповјерењу према народу своме, који је за слободу од туђина свакодневно гинуо. Довољно је само подсећање како је судио у Сенату. Или, које су му и гдје (родбински везане) особе биле у недограђеној управи мале а поносне и пркосне државице, која се никад непотизма ослободити могла није. И кад 1867. оде глас да је Мирко умро не би много лелека.

Не зацрње се Црна Гора, али се увелико коментарисаше како ће Никола (из сјенке) изићи на праву свјетлост. Причало се да ће бити одвише „мален”, „мекан” и неспособан, како га је отац чешће прекоријевао. Међутим, свијетли Књаз и париски ђак није онако буквално наставио.

Изучио је он, до у танчине, природу Црногораца за тих седам година, и са таквом, иначе најтежом, тзв. „црногорском” школом знао како, гдје и кад се ваља поставити. Пјесничка надареност, без обзира на дубину успјешно се пласирала у народу.

Углавном, тих година са његове лире у ехо одлазила је ангажована поезија која је требала утријети државничке стазе младога владоца.¹⁴

Тада се представљао као „савршени” предводник, како рече, „лука”, тј. народа који у њему жели видјети и тзв. „свјетлост” господара али и блискост, присно искреног, пријатеља или неподмитљивог судије. Тежио је

¹² За књаза Николу карактеристично је да у млађим годинама полази од (колико-то-лико) демократскијих начела да би их све више потискивао у каснијим годинама, преобраћајући се у великог апсолутисту са демагошким принципима.

¹³ Истина, Никола се и није могао до краја експонирати за првих 7 година владавине, кад је само формално био то, јер је умјесто њега апсолутно владао отац му Мирко.

¹⁴ У сталном упињању да се успјешније представи народу Никола Петровић укључује и лако римовану поезију.

заталасати широке слојеве на свеобјединитељском пројекту свога народа. Хтио је стећи општи углед и политички престиж „морализаторским” стихом. Можда га је у тим размишљањима подстицала и очева суровост, коју није у тој мјери (бар вербално) одобравао, али јој се ни супротстављао. У нескромном надању да ће пјесмом надмашити и недостижног стрица са Ловћена, није престајао пјевати ни послије очеве смрти.

Но, тада је и народ „запјевао” очекујући олакшање у овој земљи господара. Оставши без челичне родитељске руке, која се већ испробала у умиривању Црногораца и морао је тако. Они који су под теретом Миркове самовоље стењали, повраћали су наду стичући повјерење у младога књаза. То га је испомогло да се боље устоличи. А и одласком са Двора, јако утицајне, стрине Даринке, те и неких познатијих особа, заштитне позиције биле су му ослабиле. Ово га је тјерало да дјелује на романтичарском окупљању, па Цетиње види као саборни центар свих земаља свога рода. А заносна рима могла је дјеловати као општа успаванка.

Визију државе, кроз књижевни израз, представио је пјесмом „Онамо ‘намо”, која постаде и нека врста државног пројекта, и химне, и борбеног подстрека, и поклича, и сентимента према ономе што је било и предвиђање онога што ће бити.¹⁵ Пророчанства тако лакостихо исказана испунила су се у старијим књажевим (тада већ краљевим) годинама, иза балканских ратова и даље.

Колико је овај, комуникативно опојни, господар знао плијенити размишљањем о људским пороцима толико је умио зачуђујуће дјеловати издизањем сопствене личности до митске узвишености.

Примјери једног и другог приступа могу се чак наћи и у истој пјесми, нпр. „Грехоте”.

„Грехота је и крвнику
на лешину ногом стати,
јер и крвник има неког
ко ће за њим уздисати.”

Заиста умно, осјећајно, правдољубиво и истинито. Рекли бисмо, „сјајно речено”.

¹⁵ Ни књаза Николу нијесу напуштале свеобјединитељске тежње. Пјесма „Онамо ’намо” била је, управо, визионарска и доста утицала на његов даљи популаризациони политички ангажман.

Али, читајмо даље:

„Грехота је сиромаху
дизати се прам владара,
сто свјетилки и сто луча
лучу Сунца не обара.”

Истоци се овдје и помисао о једнаком погледу на функционалну или другу слојевитост.

Владалац је „сунце”, извор свјетлости, а то значи спаситељ из таме, тј. „бог” на земљи.

Истина, Данило књаз и Мирко, „велики војвода”, били су и „бог и ба-тина” за све у држави коју су својатали за личну прђију. У земљи одважних сељака – јунака, духовних богаташа и материјалних сиромаха, гдје се једва (на посној окућници) крај с крајем састављао, па је нагонска жудња за туђим као „допунски рад” сматрана.

А ни државна каса није тада била подијељена, те су јој кључеви могли звецкати само у породичном, династичком, кругу.

Али, пјесма заносница, уз циљну поруку: „Мани бригу на весеље”, ширила се гором каменом. Најубојитије оружје господара Николе, дакле, била је ријеч.

Њоме је умио и запалити и потпалити и увијек циљу доћи. Чинио је то и кроз ласцивна „Кола” и политички удварачку поезију као: „Што те руже лафе стари...? и сл.¹⁶ А тек како су бесједе биле снажне, вербално китњасте и за душу омамљиве.

Према томе, иако му је свеобјединитељска визија остајала непрестано у глави, знао је кад и како, складном ријечју, пробудити народна осјећања и дјеловати харизмом политичког заводника. Сматрао је (да ли и то циљно?) да државу, која је већ толико дуго дисала слободарским плућима, не треба пренагло подвести под регуле.

Сем личних свакако су ту били у питању и шири обзири. Лични, да би дуже задржао својевољност, а општи да се ни у чему не пренагли. Зато је ишао поступним корацима. Обазирао се окрећући и иза себе, увијек остављајући могућност и за резервну варијанту. Није случајно узвикивао: „Ове горе не трпе регуле”. Али, то само кад му је одговарало. Понекад, кад је све добро изанализирао, био је упоран да до „регула” и дође. Пока-

¹⁶ Никола Петровић, *Пјесме*, Цетиње 1955. године.

зало се то примјерношћу Имовинског законика којим је Црну Гору представио Европи таман колико и успјесима на бојном пољу.¹⁷

У свеукупности књажевог визионарства није се из мисаоне опције могла избрисати непрестана (вјероватно од оца Мирка стално наглашавана) бојазан да ће се тим путем ишчупати из руку му, толико омиљена, власт. Или, бар ограничити до њему неприхватљиве мјере.

Сигурно (и по свему судећи) једино се тако може тумачити његова поступност, а не (ни у којем случају) да није био свјестан да ће до тога кадтад ипак морати доћи.¹⁸

Међународна политичка збивања, која је помно пратио, била су главни регулатор докле, како и колико може одлагати и шта је у обавези прихватити. Ово тим више што је Србија увелико била одмакла у уставно-правном погледу: што су тамо уставни такорећи „рутински” опозивани и мијењани, а обреновићка династија се ипак одржавала. Па, кад се убиједио да слично може бити и у Црној Гори, те да тек зачета интелигенција (од школника из Србије, Русије или Француске и другдје) не тежи угрозити династички трон већ само то државно-правно регулисати, пришао је томе послу.

Стога је био изричит да сваки припремљени акт прође кроз његове мисаоне филтере и изиђе у јавност, али никад као неминовност која је морала доћи, већ као његово (тј. лично, књажево) увиђање да тако треба.

Мудрошћу је, дакле, спречавао сваки дубљи приговор.

Стога није случајно запитао Павла Аполоновича – Ровинског: „Шта мислиш, Паво, да дам земљи устав?”

Значи, књаз „даје” и то такорећи „намеће”, тј. предњачи да све под системска рјешења подведе. Слично је било и са његовим ранијим државно-правним актима.

Кад је ипак, под стресним околностима донио Никољдански устав 1905. био је то, из једног погледа велики (и те како значајни) искорак и сврставање у ред правно утемељених држава,¹⁹ а из другог само неве-

¹⁷ *Општи имовински законик* био је заиста правно ремек – дјело младе државице Црне Горе. Детаљније, Ч. Лучић, Општи имовински законик као еклатантан примјер како се обичајне норме правно „дефинишу”. У Зборнику Правног факултета из Подгорице, везаног за тему, Општи имовински законик.

¹⁸ Никола Петровић припада ријетком типу владоаца који је правио својеврстан спој између патријархалности и државе, а то је кочило њен ход напријед.

¹⁹ Устав је штампан у државној штампарији на Цетињу, а издање је поновљено 1907. године.

лик уступак незадовољницима који су, плимовито, тежили далеко радикалнијим мјерама. Овако, власт је остајала ограничена више фризирано, а сви донекле (ако не задовољни) задовољнији.

Оно што је увећавало успјех било је општеевропско признање.²⁰

Тамо у (европском свијету) није било потребе за инсистирањем на дубљим заокретима, јер нити су за то биле сазреле унутрашње снаге, нити је Црна Гора у међународним односима имала неку одвише уочљиву, улогу. Водећи тако, пола вијека, ову државицу кроз разна искушења, Никола Петровић је, попут искусног кормилара, непрестано држао све конце власти под контролом, али и тако умјешно знао гдје и колико пренијети на друге. Био је то вјешт политичар, способан стратег, али (зашто не додати) и префињени лукавац са низом егоистичких елемената које је умјешно скривао иза демагошки наглашаваних државних интереса. Уз ово је и непрестано оптерећење насљедством иако га, руку на срце (уз све обзире), није имао ко наслиједити.

Посљедњим годинама владавине није оправдао опште надање, а у посљедњим годинама живота није разумио прилике.²¹ Стога је од некад великог визионара, грешним потезима, постао несналажљиви калкулант у европским политичким трговинама земљама и народима.

Не залазећи у уставну проблематику (која је предмет других излагача), овим се заокружује насловљена тема.

²⁰ Црна Гора је последња европска држава која је донијела Устав. Пошто је знатан дио територије Турске био тада у Европи, онда се и она сврстава уз Црну Гору по уставном кашњењу.

²¹ Оклијевањем за улазак у I свјетски рат потврдио је исправну сумњичавост савезника у искреност јер је (праћењем преко обавјештајних служби) било већ познато да је шуровао са Бечом, а безвољношћу за вођење рата показао да је истрошен и као ратник и као државник. Детаљније у чланку Ч. Лучић, *Владачке сфере Николе Петровића* (Зборник ЦАНУ, Књаз Никола, вријеме, личност, дјело).

